

Шкілетныя тканкі падзяляюцца на храстковыя і касцявыя (гл. мал. 6). *Храстковая тканка* складаецца з храстковых клетак і вялікай колькасці шчыльнага міжклетачнага рэчыва. Яна ўтварае храсткі вушных ракавін, дыхальных шляхоў, міжпазваночныя дыскі, сустаўныя паверхні касцей. *Касцявая тканка* прадстаўлена касцявымі пласцінкамі, паміж якімі ляжаць клеткі. Акрамя функцый апоры і аховы, яна адыгрывае важную ролю ў абмене мінеральных рэчываў.

■ **Паўторым галоўнае.** Нервовая тканка складаецца з нейронаў і клетак гліі. ◆ Абкружаныя гліяльнымі клеткамі нейроны забяспечваюць успрыманне і пераўтварэнне энергіі раздражняльнікаў у нервовыя імпульсы. ◆ Тканкі ўнутранага асяроддзя ахоўваюць, падтрымліваюць і злучаюць паміж сабой усе клеткі, тканкі і органы цела. Для іх характэрна добра развітае міжклетачнае рэчыва. ◆ Міжклетачнае рэчыва можа складацца з валокнаў (рыхлая і шчыльная злучальныя тканкі), быць шчыльным і пругкім (храстковая тканка), цвёрдым (касцявая тканка) або вадкім (кроў і лімфа). ◆ Да тканак унутранага асяроддзя таксама адносяць тлушчавую і пігментную тканкі.

? **Ключавыя пытанні.** 1. Ахарактарызуйце структурна-функцыянальныя асаблівасці нервовай тканкі. 2. Чаму да тканак унутранага асяроддзя адносяць такія розныя тканкі? Што іх аб'ядноўвае? 3. У чым заключаюцца асаблівасці будовы ўласна злучальных тканак у параўнанні з іншымі відамі тканак? 4. Што ўяўляюць сабой вадкія тканкі ўнутранага асяроддзя? 5. Як будова шкілетных тканак адпавядае іх функцыям? 6. Ахарактарызуйце тканкі са спецыяльнымі ўласцівасцямі.

Складаныя пытанні. 1. Існуе меркаванне, што ў галаўным мозгу адораных людзей больш гліяльных клетак. Якія перавагі гэта дае? 2. У якіх вядомых вам тканак аб'ём міжклетачнага рэчыва большы за аб'ём саміх клетак?

§ 4. Органы, сістэмы органаў. Арганізм — адзінае цэлае

- **Успомніце.** Якія органы і сістэмы органаў характэрны для найвышэйшых жывёл?
- **Як вы думаеце?** Ці будзе адрознівацца набор органаў і сістэм органаў у вышэйшых жывёл і чалавека?
- **Вы даведаецеся** аб фізіялагічных сістэмах, у якія аб'ядноўваюцца органы чалавека.

Арганізм чалавека — складаная біялагічная сістэма, якая ўключае вялікую колькасць узаемазвязаных структурных элементаў. Як і ў многіх іншых жывых арганізмах, у чалавечым арганізме можна вылучыць некалькі ўзроўняў арганізацыі: клетачны, тканкавы, органы, сістэмны і арганізмавы.

Органы — гэта анатамічна адасобленыя часткі арганізма, якія выконваюць пэўныя функцыі. Вока, вуха, сэрца, нырка, мышца, скура, мачавы пузыр, зуб — усё гэта органы. Кожны з іх мае пэўную форму і выконвае спецыфічныя функцыі. Сэрца прыводзіць у рух кроў, шкілетныя мышцы забяспечваюць перамяшчэнне цела ў прасторы, зубы служаць для адкусвання і перажоўвання ежы і г. д.

Ва ўтварэнні нават аднаго органа ўдзельнічаюць некалькі тканак. Як правіла, у кожным органе ёсць эпителиальная, злучальная і нервовая тканкі. Але толькі адна з іх адыгрывае вядучую ролю і вызначае галоўную функцыю органа. Так, галоўная тканка сэрца — мышачная (помпавая функцыя), косці — касцявая (функцыя апоры), скуры — пакрыўны эпителий (ахоўная функцыя).

Па-за арганізмам орган не можа выконваць свае функцыі. А вось арганізм можа абысціся без некаторых органаў. Напрыклад, хірургічнае выдаленне зуба, ныркі або селязёнкі не прыводзіць да гібелі чалавека.

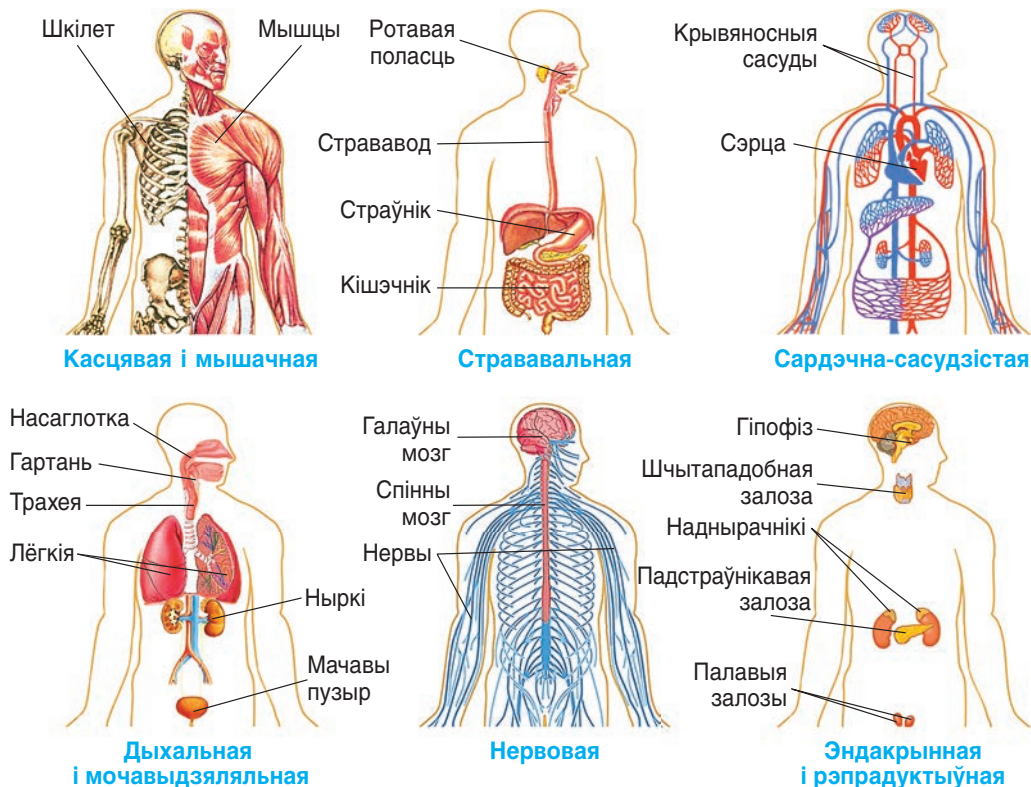
Сістэма органаў — гэта сукупнасць органаў, якія выконваюць агульную функцыю. У чалавека вылучаюць дыхальную, сардэчна-сасудзістую, лімфатычную, стрававальную, мочавыдзяляльную, рэпрадуктыўную (палавую), эндакрынную, імунную, касцявую, мышачную, нервовую і сенсорныя сістэмы органаў (мал. 7).

Дыхальная сістэма ўключае поласць носа, насаглотку, гартань, трахею, бронхі і лёгкія. Яе асноўная функцыя — абмен газамі паміж арганізмам і знешнім асяроддзем. Яна стварае неабходныя ўмовы для насычэння арганізма кіслародам і выдалення з яго вуглякіслага газу.

Сардэчна-сасудзістая сістэма забяспечвае рух крыві. Як вынікае з назвы, яна складаецца з крывяносных сасудаў і сэрца, якое перапампоўвае па іх кроў.

Лімфатычная сістэма прадстаўлена лімфатычнымі сасудамі і лімфатычнымі вузламі. Адною з найбольш важных яе функцый з'яўляецца адвядзенне лішку вадкасці і некаторых рэчываў (напрыклад, бялкоў) з міжклетачнай прасторы назад у крывяносную сістэму.

Стрававальная сістэма ўключае ротаваую поласць з языком, зубамі і сліннымі залозамі, горла, стрававод, страўнік, кішэчнік, печань, пад-

Мал. 7. Асноўныя сістэмы органаў чалавека

страўнікавую залозу і г. д. У органах стрававальнай сістэмы ежа здрабняецца і падвяргаецца дзеянню стрававальных сокаў. У выніку складання малекулы харчовых прадуктаў расщапляюцца да больш простых, якія ўсмоктваюцца і дастаўляюцца крывёй да ўсіх клетак арганізма.

Мочавыдзяляльная сістэма аб'ядноўвае органы, якія выконваюць функцыю выдалення з арганізма канчатковых прадуктаў абмену рэчываў. У іх лік уваходзяць ныркi, мачаточнікі, мачавы пузыр і мочаспускальны канал.

Рэпрадуктыўная (палавая) сістэма адказвае за рэпрадукцыю патомкаў. Да яе адносяцца знешнія і ўнутраныя палавыя органы, а таксама палавыя залозы, у якіх фарміруюцца палавыя клеткі — сперматазоіды і яйцаклеткі.

Эндакрынная сістэма ўключае залозы ўнутранай сакрэцыі (гіпофіз, шчытападобную залозу, наднырачнікі і інш.). Яны выпрацоўваюць

і выдзяляюць у кроў біялагічна актыўныя рэчывы, якія выконваюць функцыю рэгуляцыі практычна ўсіх працэсаў жыццядзейнасці арганізма.

Імунная сістэма ўключае ў сябе чырвоны касцявы мозг, селязёнку, вілачкавую залозу, лімфавузлы і інш. Яна забяспечвае ахову арганізма ад інфекцыйных захворванняў.

Касцявая сістэма прадстаўлена вялікай колькасцю розных па форме, памерах і канструкцыі касцей, большасць з якіх уваходзіць у састаў шкілета. Шкілет выконвае функцыі апоры і аховы, з'яўляецца дэпо мінеральных рэчываў.

Мышачная сістэма аб'ядноўвае ўсе шкілетныя мышцы. Яе функцыяй з'яўляецца захаванне паставы, перамяшчэнне цела або яго асобных частак у прастору, выкананне тонкіх рухаў.

Нервовая сістэма складаецца са спіннага і галаўнога мозга, а таксама нервовых вузлоў, нерваў і нервовых канцоў. Яна рэгулюе функцыі ўсіх сістэм арганізма, забяспечвае яго прыстасаванне да ўздзеянняў навакольнага асяроддзя. Дзейнасць нервовай сістэмы ляжыць у аснове псіхічных працэсаў і паводзін чалавека.

Сенсорныя сістэмы (зроку, слыху, смаку, нюху і інш.) адказныя за ўспрыманне сігналаў навакольнага свету або ўнутранага асяроддзя арганізма. Сенсорная сістэма складаецца з рэцэптараў, праводзячых шляхоў і аддзелаў галаўнога мозга, якія забяспечваюць апрацоўку атрыманых сігналаў.

У тых выпадках, калі некалькі сістэм аб'ядноўваюцца для выканання пэўных функцый, іх называюць *апаратамі*: напрыклад, апорна-рухальны (касцявая і мышачная сістэмы), мочапалавы (мочавыдзяляльная і палавая сістэмы).

Арганізм — *адзінае цэлае*. Існаванне арганізма было б немагчымым, калі б ён не рэагаваў як адзінае цэлае на змяненні, якія адбываюцца ў навакольным свеце і ў яго ўнутраным асяроддзі. У працэсе жыццядзейнасці пастаянна ўзнікаюць розныя патрэбы, задавальненне якіх запраграмавана самім фактам існавання арганізма. Яскравым прыкладам гэтага можа служыць смага — вострае пачуццё патрэбы ў вадзе. Неабходнасць задавальнення смагі прыводзіць да фарміравання пітных паводзін, якія рэалізуюцца не асобнымі клеткамі, тканкамі, органамі або іх сістэмамі, а арганізмам як адзіным цэлым.

Такім чынам, атрыманне любога карыснага выніку становіцца магчымым толькі ў выпадку функцыянальнага аб'яднання розных тканак, органаў і сістэм органаў у адзіную сістэму, якой і з'яўляецца арганізм чалавека.

■ **Паўторым галоўнае.** У арганізме чалавека разам з клетачным і тканкавым можна вылучыць органы, сістэмны і арганізменны ўзроўні арганізацыі. ◆ Органы — гэта часткі цела, якія маюць строга вызначаныя форму, будову і функцыі. ◆ Некалькі органаў, якія выконваюць агульную функцыю, утвараюць сістэму органаў. ◆ Узаемасувязь жыццёвых працэсаў забяспечваецца ўзгодненым дзеяннем усіх сістэм органаў, тканак і клетак — арганізм з’яўляецца адзіным цэлым.

? **Ключавыя пытанні.** 1. Дайце азначэнне паняццяў «орган» і «сістэма органаў». 2. Ці могуць органы выконваць функцыі па-за арганізмам? 3. Ахарактарызуйце структурна-функцыянальныя асаблівасці вядомых вам сістэм органаў. 4. Чым адрозніваецца сістэма органаў ад апарату органаў? Прывядзіце прыклады адных і другіх. 5. Якія сістэмы органаў ажыццяўляюць сувязь з навакольным асяроддзем? У чым гэта выяўляецца? 6. Якія сістэмы органаў можна аднесці да рабочых, а якія — да кіруючых?

Складаныя пытанні. 1. Растворачце, як вы разумееце выказванне: «Усе органы цела можна параўнаць з аркестрам, якім дырыжыруе мозг». 2. Пракаменціруйце параду французскага філосафа Рэнэ Дэкарта: «Назірайце за вашым целам, калі хочаце, каб ваш розум працаваў правільна».

ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

Арганізм чалавека складаецца з вялікай колькасці розных па форме, памерах і функцыях клетак. Нягледзячы на разнастайнасць, усе яны маюць агульны прынцып будовы (плазматычная мембрана, цытаплазма, ядро) і валодаюць асноўнымі ўласцівасцямі жывога (абмен рэчываў і энергіі, дзяленне і рост).

Падобныя па будове, функцыях і паходжанні клеткі і міжклетачнае рэчыва фарміруюць тканкі. У арганізме чалавека вылучаюць нервовую, мышачную, эпітэліяльную тканкі і тканкі ўнутранага асяроддзя.

Розныя тканкі, злучаючыся паміж сабой, утвараюць органы: сэрца, ныркі, лёгкія, страўнік, вочы і інш. Орган займае пастаяннае становішча, мае строга вызначаныя форму, будову і функцыі.

Органы, якія сумесна забяспечваюць выкананне адной або некалькіх функцый, аб’ядноўваюцца ў сістэмы органаў (дыхальную, крывяносную, стрававальную і інш.), якія і ўтвараюць цэласны арганізм.

Жывы арганізм, які складаецца з асобных клетак, тканак, органаў і іх сістэм, уяўляе сабой адзінае цэлае. Гэта — «сістэма сістэм», у якой дзейнасць усіх элементаў строга ўзгоднена і падпарадкавана агульнай мэце.